

مقدمه

سخن ما امروز درباره نقشه‌های خلیج فارس است. نقشه‌هایی که در این سالن ملاحظه می‌کنید، مجموعه کوچکی است که از میان حدود دو هزار و سیصد و چند نقشه مستند و معتبر که ما از ابتدای تاریخ تا به امروز در مورد خلیج فارس گردآوری کرده‌ایم، به نمایش درآمده است. این نقشه‌ها از موزه‌ها و کتابخانه‌ها و مجموعه‌های خصوصی و آرشیوهای مختلف سراسر جهان گردآوری شده و شناسنامه و مشخصات و محل نگه‌داری همه آن‌ها موجود می‌باشد. همه این‌ها نشان‌دهنده اصالت نام مقدس خلیج همیشه فارس است. ما این نقشه‌ها را، به‌خصوص برای کسانی که مدعی این نام بزرگ هستند و این جعل بزرگ تاریخی را کرده‌اند، فراهم کرده‌ایم. ان‌شاءالله در این فرصت از نقشه‌ها بازدید کرده باشید. (تصویر ۱)

از مدیران محترم وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تشکر می‌کنم که چنین امکانی را در نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران برای دفاع از نام خلیج همیشه فارس فراهم کرده‌اند. از جناب آقای حاج مؤمنی نیز که زحمات کارهای این نمایشگاه و سخنرانی‌ها را برعهده گرفته‌اند سپاسگزار می‌کنم. از این‌که بنده و مؤسسه جغرافیایی سحاب را مورد لطف قرار دادند نیز متشکرم اما من فقط وظیفه ملی و میهنی خود را انجام داده‌ام و به اندازه بضاعت خودم در این زمینه کار کرده‌ام.

از حضور همه شما در این جلسه تشکر می‌کنم. درخصوص نقشه‌های خلیج فارس بحث مفصلی دارم، ان‌شاءالله که خسته نشوید. در این سخن بحث ما فقط راجع به نقشه‌هایی که از خلیج فارس تهیه شده است، می‌باشد.

موضوع این جعل تاریخی را ما باید به نحوی با تلاش و کوشش همگان حل کنیم. هر کس باید به اندازه امکانات و توانایی خویش در این زمینه کوشش کند. دقیقاً مثل سال گذشته، در مورد اشتباه بزرگی که انجمن نشنال جئوگرافیک آمریکا در اطلس جهانی خود کرده بود. ایرانیان سراسر جهان، در داخل و خارج کشور، همه با هم

متحد شدند و این اتحاد باعث عقب‌نشینی این مؤسسه بزرگ شد و آن‌ها را وادار به عذرخواهی و اصلاح آن اشتباه در سایت اینترنتی خود کرد. البته در اطلس مورد بحث این مطلب اصلاح نشده است، چون اطلس توزیع شده بود ولی همان‌قدر که در سایت اینترنتی خودشان اصلاح کردند و قول دادند که آن را در چاپ بعدی اطلس اعمال کنند، موفقیت بزرگی برای ما بود.

این اتحاد به ما نشان داد که اگر همه ما از پیر و جوان، عارف و عامی، در هر رشته و زمینه‌ای که تحصیل کرده‌ایم و یا مشغول به کار هستیم، با هم به صورت یکپارچه عمل کنیم، بدون شک در این مبارزه توفیق خواهیم یافت. ما اگر ایرانی هستیم و وطن خود را دوست داریم، باید به هر شکل شده موضوع خلیج فارس را دنبال کنیم.

این مسأله مقدمه‌اش از طریق استعمارگران از حدود نیم قرن گذشته فراهم گشت و بعداً توسط اعراب اجرا شد. عبدالکریم قاسم در سال ۱۳۳۷ خورشیدی بعد از کودتا در عراق، برای اولین بار کلمه معجول خلیج عربی را عنوان کرد. او همچنین اعلام کرد که خوزستان هم جزئی از سرزمین‌های عربی است. بعداً که رابطه‌اش با ایران خوب شد، این مسأله به فراموشی سپرده شد. اگر در همان زمان دولت وقت ایران مشت محکمی بر دهان او زده بود، الان کار به این جا کشیده نمی‌شد.

امروز هم که موضوع سه جزیره ایرانی توسط شیخ‌نشین‌ها مطرح شده، مسأله را باید با قاطعیت حل کنیم. نه این‌که مماشات کنیم. اول اسم خلیج فارس را عوض می‌کنند، بعد روی جزایر ما کار می‌کنند. بحث جدی است و باید مسأله خلیج فارس و جزایر ایرانی را ساده و کوچک نپنداریم.

امروز ما با توطئه‌های زیادی در مورد خوزستان و جزایر ایرانی خلیج فارس روبه‌رو هستیم که عمدتاً از سوی دشمنان دیرین ما یعنی استعمارگران کهنه و نو ایجاد می‌شود. وقتی یک فرد که ادعا می‌کند ایرانی و ساکن خوزستان است، در دی‌ماه سال گذشته با شبکه الجزیره قطر، که در تمام دنیا پنخس می‌شود، چنین مصاحبه

دوره قبل از اسلام (از آغاز تا قرن هشتم میلادی)
در این دوره بیش تر نقشه‌ها از جهان آن روز و پاره‌ای از مناطق و قاره‌ها می‌باشد.

قدیمی‌ترین نقشه جغرافیایی جهان، یک لوح گلی بابل، مربوط به هزاره سوم تا دوم قبل از میلاد است. در این نقشه، جهان در احاطه خلیج فارس بوده است. اصل این اثر در موزه بریتانیایی در لندن است. (تصویر ۲) نقشه دیگری از اوراسیا به نقل از سنت بورخارنوس وجود دارد که مربوط به ۱۰۰۰ تا ۵۰۰ قبل از میلاد می‌باشد. در این نقشه خلیج فارس با نام Sinus Persicus نشان داده شده است.

بطلمیوس

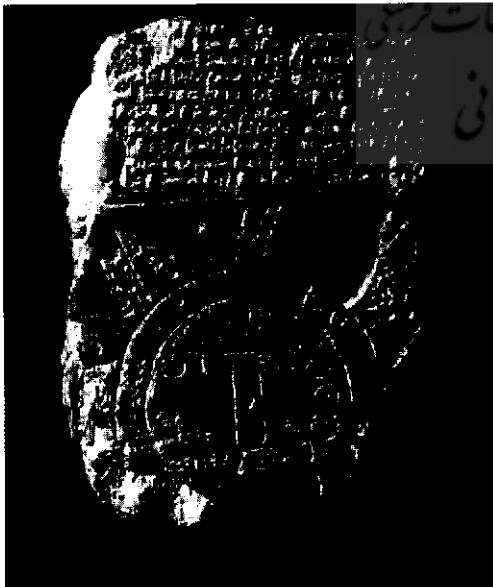
از کلودیوس بطلمیوس یونانی مشهور به پدر جغرافیا (۸۷-۱۵۰م) نقشه خاصی از خلیج فارس در دست نیست اما در نقشه‌های مناطق مختلف اطلس بطلمیوسی از جمله نقشه‌های ایران و شبه جزیره عربستان (تصویر ۳) به صراحت نوشته است Sinus Persicus که نسخه لاتین (مربوط به قرن ۱۵ میلادی) آن در کتابخانه ملی ناپل و نسخه عربی آن با مَهر بایزید دوم در کتابخانه ایاصوفیه موجود است. در همین اطلس‌ها در محل بحر احمر یا دریای سرخ نام Sinus Arabicus آمده است که خود دلیل و سندی محکم بر اثبات اصالت نام خلیج فارس می‌باشد. در این‌جا اسامی تعدادی از جغرافیدانان و نقشه‌نگاران این دوره را که به صراحت نام خلیج فارس را به زبان‌های گوناگون در نقشه‌ها و دیگر آثار خود آورده‌اند را می‌خوانم:

می‌کند که «... من می‌خواستم نام بجهام را عدی و قصی، مانند اسم پسران صدام بگذارم. ولی اداره ثبت احوال ایران قبول نکرد... و ما در ایران آزادی نداریم و چنین و چنان...» و حرف‌های دیگری که در مصاحبه خائنانه خود گفته است و خبرنگار آن شبکه نیز حرف‌ها و تفسیرهایی به آن اضافه کرده که نهایت پستی و بی‌شومی او را می‌رساند. اگر این شخص آرزوی زندگی در کنار صدام را دارد، دو حالت بیش تر نیست، اگر او ایرانی است باید او را به جرم خیانت به کشور محاکمه و مجازات کرد و اگر ایرانی نیست، باید او را از ایران اخراج کنیم. چرا باید اجازه دهیم تا در این‌جا زندگی کند و علیه ایران و ایرانی توطئه کند؟ همچنین لازم بود تا دولت ایران بلافاصله علیه شبکه الجزیره اقدام کرده و یا این‌که حداقل خبرنگار آن شبکه را فوری اخراج می‌کرد.

ما باید این مطلب را آویزه گوشمان کنیم که هر کس به اندازه توان خود، به هر شکلی که می‌تواند با این موضوع مبارزه کند، تا آن‌شاءالله به نتیجه برسیم. مثلاً هنگامی که در هواپیمای نشسته‌ایم و مهماندار یا خلبان می‌گوید ما از خلیج عربی گذشتیم، باید به او تذکر دهیم که ما از خلیج فارس گذشتیم، چون خلیج عربی نام دریای سرخ است یا وقتی یک شرکت هواپیمایی در کاتولوگ خودش می‌نویسد «قطر در قلب خلیج عربی قرار دارد» و غیره و غیره. می‌توانیم آن شرکت و دیگر شرکت‌های هواپیمایی عربی که نام خلیج فارس را جعل می‌کنند، عملاً تحریم کنیم و با آن‌ها سفر نکنیم. اصلاً چه لزومی دارد که ما به چنین کشورهایی سفر کنیم، آن هم نه برای کار، بلکه برای گردش و تفریح و خرید. مگر ما در کشور بزرگ خودمان جایی برای گردش و خرید نداریم.

برگردیم به مطلب اصلی خودمان. ما در این جلسه راجع به نقشه‌ها و نقشه‌نگارانی صحبت می‌کنیم که نام خلیج فارس را در نقشه‌های خلیج فارس عنوان کرده‌اند، نه در نقشه‌های آسیا و اروپا. از نظر تاریخ کارتوگرافی یا نقشه‌نگاری می‌توانیم به چهار دوره اشاره کنیم:

۱. دوره قبل از اسلام
۲. دوره اسلامی
۳. دوره رنسانس
۴. دوره مدرن و امروز

تصویر ۲: لوحه گلی منقوش از آثار کهن بابل. روی لوحه نقشه دنیای بابلیان را نشان می‌دهد و پشت آن شرح نقشه حک شده است. در این نقشه بابل و آشور در احاطه خلیج فارس دیده می‌شوند و سایر نقاط به نام نواحی دیگر خوانده شده‌اند.

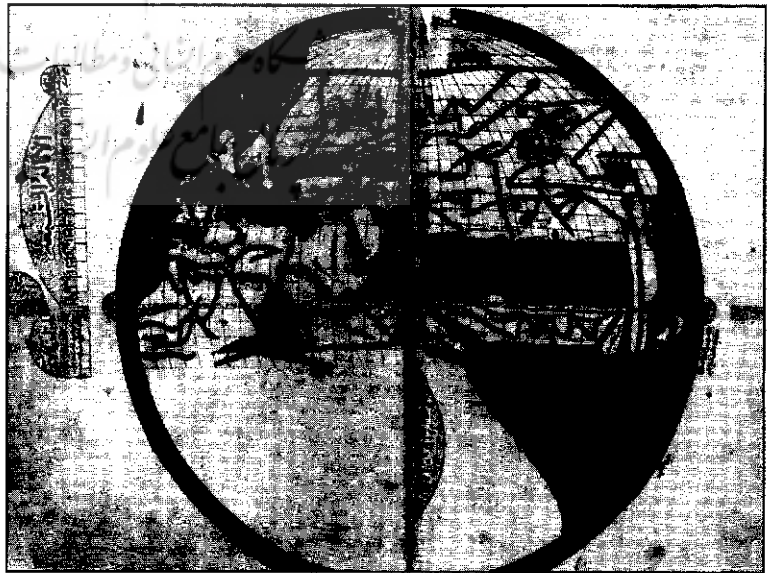
تصویر ۳: سینوس پرسیکوس
 (Sinus Persicus) در نقشه شبه جزیره
 عربستان اطلس بظلمیوسی. همچنین (Sinus
 Arabicus) در محل بحر احمر (دریای سرخ)
 مشخص شده است.

دوره اسلامی (قرن‌های هشتم تا پانزدهم میلادی)
 نخستین نقشه مورد استناد ما در این دوره
 صورة المأمونیه یا نقشه مأمون (تصویر ۴) است که ربع
 مسکون (آسیا، اروپا و شمال آفریقا) را نشان می‌دهد و به
 سرپرستی ریاضیدان بزرگ ایرانی ابوموسی خوارزمی با
 همکاری جغرافیدانان و نقشه‌نگاران آن دوره در سال ۲۱۸
 هـ ق تهیه شده است. از این نقشه نسخ مختلفی تهیه شده
 که زیباترین و کامل‌ترین آن در کتاب «مسالك الابصار» ابن
 فضل الله العمری در کتاب‌خانه توپکاپی سرای استانبول
 موجود است.

نکته قابل توجه آن است که مسلمانان در آن زمان فقط
 دو دریا را می‌شناختند، که یکی دریای پارس و دیگری
 دریای روم بود. دریای پارس از یکسو شامل خلیج
 فارس، اقیانوس هند تا سواحل آفریقا و زنگبار و بحر

تالس ملطی (۶۴۰-۵۴۶ ق.م)، آناسی ماندرا (۶۱۰-
 ۵۴۶ ق.م)، هیکانوس (۵۰۹-۴۷۲ ق.م)، هرودت (۴۸۴-
 ۴۲۵ ق.م)، دیستارک (۳۴۷-۲۸۵ ق.م)، اراتوستن (۲۴۷-
 ۱۹۵ ق.م)، کراتس مالوس (۱۸۰-۱۴۵ ق.م)، استرابو
 (۱۲-۴۵۸ ق.م)، پومپونی ملا (۴۲ ق.م)، دیونی زیونس (قرن
 دوم)، ژولیوس آنوریوس (قرن پنجم)، آروزویوس (بعد از
 ۴۱۷ م)، ایزیدور سویل (۵۶۰-۴۳۶ م)، راونا (قرن
 هفتم)، سن بثاتوس (۷۳۰-۷۹۸ م) و ...

شما می‌توانید نمونه‌هایی از آثار این نقشه‌نگاران را که
 در نتیجه تلاش و کوشش چندین و چندساله اینجانب و
 همکارانم در مؤسسه جغرافیایی سحاب فراهم شده
 است، در سالن نمایشگاه خلیج فارس این همایش
 ملاحظه فرمایید.

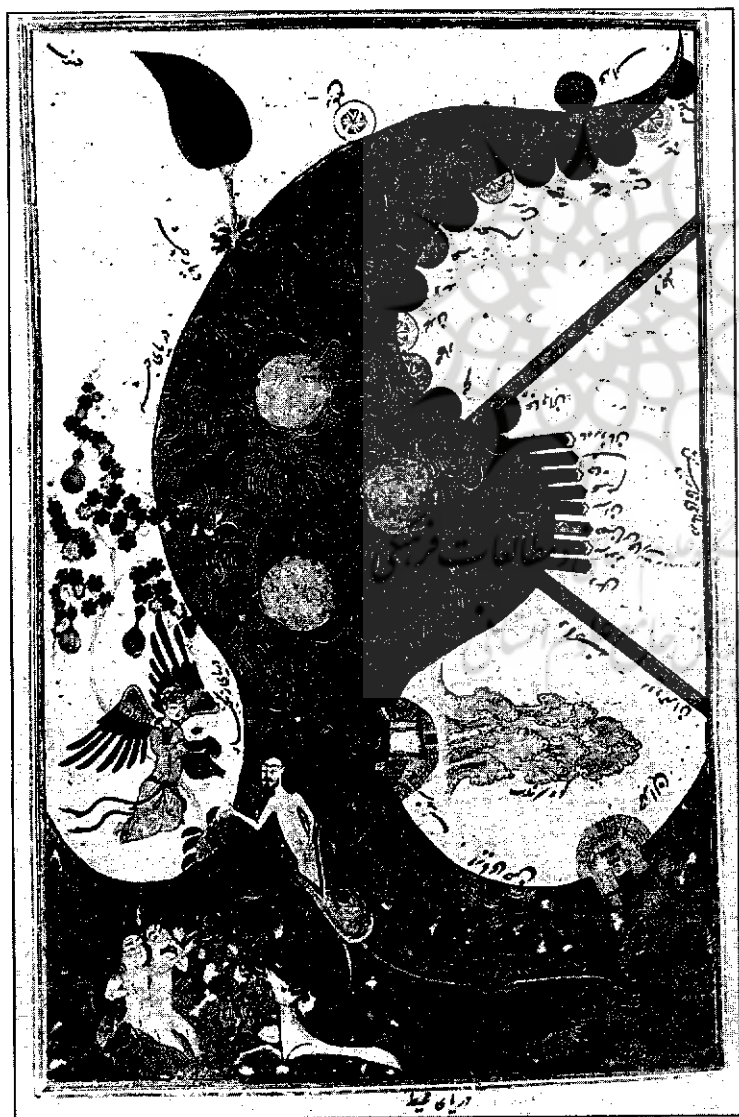

تصویر ۴: صورة المأمونیه از
 نسخه خطی کتاب «مسالك الابصار»
 کتاب‌خانه توپکاپی سرای،
 استانبول.

نقشه‌ها دست یافت و آن را «اطلس اسلام» نامید و با وسایل ابتدایی آن زمان، عکسبرداری و چاپ کرد. حدود سه چهارم این نقشه‌ها در آرشیو مؤسسهٔ سحاب موجود می‌باشد و بقیه در آلمان است که امیدوارم بتوانیم آن‌ها را هم به ایران بیاوریم و هم‌تی کنیم و همه را در یک مجموعه از آثار جغرافیدانان مسلمان چاپ و منتشر کنیم و زحمات این مرد بزرگ را نیز به ایرانیان بشناسانیم. دانشمند بزرگ روس کراچکوفسکی (۱۸۸۳-۱۹۵۱م) در کتاب «تاریخ نوشته‌های جغرافیایی در جهان اسلام» ضمن معرفی کنراد میلر می‌نویسد «این اطلس اسلام نیست، بلکه اطلس ایران است. چون عمدتاً نقشهٔ سرزمین‌ها و ایالاتی است که در زمان ساسانیان جزء

احمر... و از سوی دیگر تا دورترین نقاط جنوب خاوری آسیا یعنی دریای چین بود و دریای روم همان دریای مدیترانه است که بین اروپا و آفریقا قرار دارد.

دانشمند آلمانی دکتر کنراد میلر (۱۸۴۴-۱۹۲۳م) پژوهش گسترده‌ای در خصوص نقشه‌های جغرافیدانان و نقشه‌نگاران مسلمان به عمل آورده و در مجموعه‌ای آن را چاپ کرده است. این مرد بزرگ زحمت بسیاری کشیده و حق زیادی به گردن ما ایرانیان و مسلمانان دارد. قبل از جنگ جهانی اول و دوم او با گردآوری تصاویر نقشه‌های جغرافیدانان مسلمان مانند بلخی، جیهانی، استخری، ابن‌حوقل و دیگران، از کتاب‌خانه‌ها و موزه‌های سراسر اروپا و مقایسهٔ آن‌ها با یک‌دیگر به ۲۷۵ قطعه از این

تصویر ۵: نقشهٔ دریای فارس از ابوزید احمدبن سهل «بلخی» (۲۳۵-۳۲۲ هـ ق) نسخهٔ خطی کتاب‌خانهٔ دانشگاه بولونیا (ایتالیا).

تصویر ۶: نقشهٔ دریای فارس از نسخهٔ خطی فارسی حدود ۱۴۶۰ میلادی کتاب «المسالک و الممالک» استخری، نسخهٔ خطی کتاب‌خانهٔ موزهٔ توپکاپی سرائی، استانبول.

ایالات (استان‌های) ایران بوده است.»

از دیگر نقشه‌نگاران مشهور این دوره می‌توان از یعقوب بن اسحاق الصباح معروف به کندی (۱۸۵-۲۶۰ هـ ق)، ابن خردادبه (۲۰۵-۳۰۰ هـ ق)، عبدالله بن جبار الحمرانی البتانی (۲۳۶-۳۱۷ هـ ق)، علی بن حسین مسعودی (۲۸۴-۳۵۳ هـ ق)، نام برد که همگی مکرراً از بحر فارس یا دریای پارس در نقشه‌های گوناگون خود یاد کرده‌اند.

نسخه خطی نقشه دریای فارس ابوزید احمد بن سهل بلخی (۲۳۵-۳۲۲ هـ ق) در کتابخانه دانشگاه بولونیا، ایتالیا نگه‌داری می‌شود. (تصویر ۵) نقشه دیگری از دریای فارس بلخی موجود است که نسخه خطی آن در کتابخانه ملی هامبورگ در آلمان نگه‌داری می‌شود. ابو عبدالله محمد بن نصر جیهانی (قبل از ۳۱۰ هـ ق) در نقشه دریای فارس خود از بنادر و جزایر دریای فارس مانند سیراف، هرمز، بحرین، عمان و... نام برده است و تصاویری از حضرت آدم (ع) و جزیره سراندیب و کان باقوت و ماهی و نهنگ در آن نقشه درج نموده که بر زیبایی نقشه افزوده است. جیهانی در این نقشه مانند دیگر جغرافیدانان هم عصر خود دریاها، هند و چین و سرخ را دنباله خلیج فارس و به صورت یک دریای بسته تصویر نموده است.

بزرگ‌ترین جغرافیدان و نقشه‌نگار مسلمان ایرانی، ابواسحق ابراهیم الفارسی مشهور به استخری (قبل از ۳۱۸-۳۶۴ هـ ق) از استخر فارس، در کتاب‌های خود به نام «صور الاقالیم» و «المسالک و الممالک» نقشه‌هایی از خلیج فارس آورده است. استخری صاحب زیباترین شاهکارهای نقشه‌نگاری ایرانی و اسلامی است. این نقشه‌ها در نسخه‌های مختلف کتب استخری در دوره‌های مختلف به زبان‌های فارسی، عربی و ترکی آمده است.

یکی دیگر از نقشه‌های استخری از دریای فارس در نسخه خطی کتاب «المسالک و الممالک» در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران تحت شماره ۱۳۳۱ نگه‌داری می‌شود.

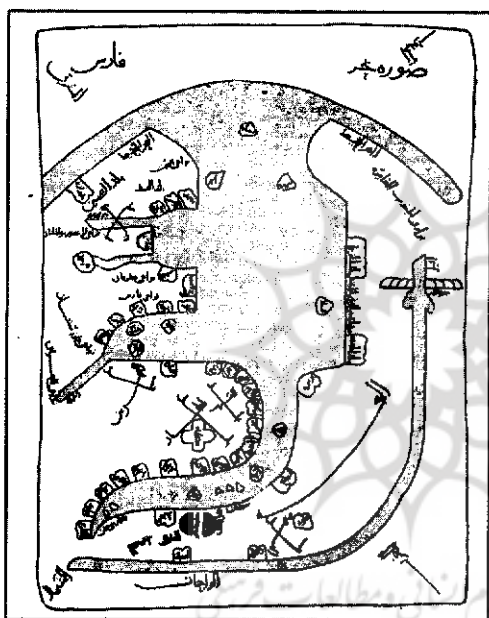
استخری به نقل از ابوزید بلخی در کتاب «مسالک الممالک» درباره دریای پارس چنین می‌نویسد «دریای پارس خلیجی باشد از دریای محیط در حد چین و حدود واق (سومترا) و به هندوستان رسد و آن را به پارس و کرمان بازخوانند به حکم آن‌که هیچ ولایت از این آبادان‌تر بر این دریا نیست و به روزگار گذشته پادشاهان پارس بزرگ‌تر و قوی‌تر بوده‌اند، و هم در روزگار مردمان پارس به هر جایی مستولی‌اند از کرانه‌های این دریا.»

این سخن را در هزار سال قبل استخری گفته است. حالا متأسفانه ما باید بگوییم «عرب‌ها مستولی‌اند در خلیج فارس.»

نقشه دیگری از دریای پارس از نسخه خطی کتاب «المسالک و الممالک» استخری، کتابخانه موزه نوپکایی سرای، استانبول موجود است که تصاویر زیبایی از جبرئیل، آدم و حوا و یونس در دل نهنگ و... را نشان می‌دهد. (تصویر ۶)

نقشه دیگری از استخری به نام «صورة بحر فارس» در کتاب «المسالک و الممالک» در موزه ملی ایران (ایران باستان) موجود است.

استخری نقشه دیگری از دریای فارس دارد که در کتابخانه دانشگاه لایدن نگه‌داری می‌شود. همچنین نقشه دریای پارس در نسخه خطی دیگری از کتاب استخری به مستن فارسی (مورخ ۱۰۱۴ هـ ق) در کتابخانه

تصویر ۷:
صورة بحر فارس
ابن حوقل نقل از
کتاب «صورة الارض» متن
عربی چاپ بیروت
منشورات دارمکتبه الحیاء.

هرزوغ (گوتا) موجود بوده است.

ابوالقاسم احمد النصیبی بغدادی مشهور به «ابن حوقل» (قبل از ۳۲۰-۳۷۸ هـ ق) در کتاب «صورة الارض» نقشه نسبتاً کاملی از بحر فارس و جزایر و بنادر آن ارائه می‌دهد. ابن حوقل دریای پارس را در نقشه خود تا بحر محیط ادامه می‌دهد. (تصویر ۷)

ابن حوقل در کتاب «صورة الارض» در سال ۳۶۷ هـ ق، علت تسمیه دریای فارس را چنین ذکر می‌کند «به طور مکرر گفتیم که دریای فارس خلیجی از بحر محیط در حد چین و شهر واق است و این دریا از حدود بلاد سند و کرمان تا فارس امتداد دارد و از میان سایر ممالک به نام فارس نامیده شده است، زیرا فارس از همه این کشورها آبادتر است و پادشاهان آن‌جا در روزگاران قدیم سلطه بیش‌تر داشتند و هم‌اکنون به همه کرانه‌های دور و نزدیک

نتیجه حدود واقعی خلیج فارس مشخص شد. به طوری که در سال ۳۵۵ هـ ق برای نخستین بار در فرهنگ‌نامه «البدیه والتاریخ» مطهرین طاهر مقدسی که برای یکی از وزرای سامانی تألیف کرده است به نام و کلمه «خلیج فارسی» برمی‌خوریم.

شمس‌الدین ابوعبدالله محمدبن احمدبن ابوبکر بن مقدسی شامی بشاری معروف به المقدسی (۳۳۵-۳۹۰ هـ ق) در نقشه‌های جهان و عراق خود از بحر فارس یاد کرده است که نسخ آن در کتاب‌خانه‌های ایاصوفیه و برلین موجود است.

از ابوالحسن علی بن یونس الصدفی مشهور به ابن یونس (۳۳۹-۴۰۰ هـ ق) نقشه جهان آن زمان به دست آمده که به کوشش دانشمند لهستانی، یواخیم لیلول Joachim Lelewel در سال ۱۸۵۰م بازسازی و چاپ شده است.

ابوریحان محمدبن احمد بیرونی (۳۶۲-۴۴۰ هـ ق) مشهور به ابوریحان بیرونی در نقشه جهان و همچنین نقشه‌های هفت دریا (تصویر ۸) در کتاب «التفهیم» از بحر فارس نام برده است.

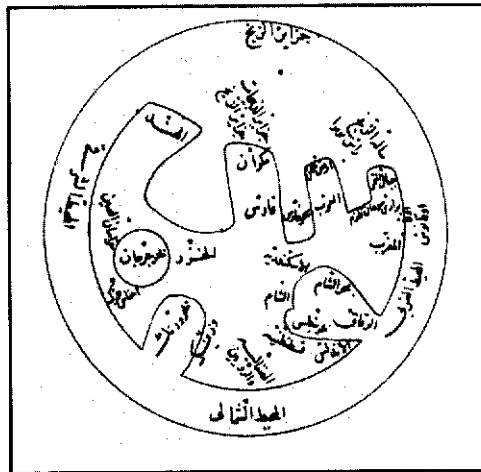
ابوعبدالله محمدبن احمد بن یوسف الکاتب خوارزمی حدود ۳۶۵ - ۳۸۱ هـ ق (با ابوموسی خوارزمی اشتباه نشود) در نقشه‌ای کامل از خلیج فارس (تصویر ۹) و در نقشه جهان خود بحر فارس را مشخص کرده است. نسخه خطی این نقشه‌ها در کتاب‌خانه کوشک سلطان احمد، استانبول موجود است.

ابواسحاق ابراهیم ابن الزرقله مشهور به زرقالی (۴۲۰-۴۸۰ هـ ق) در نقشه خود از بحر فارس نام برده است. شیخ ابوعبدالله محمدبن ادریس الحسینی مشهور به شریف ادریسی (۴۹۳-۵۵۵ هـ ق) در مجموعه نقشه‌های خود که کنراد میلر آن‌ها را گردآوری و به صورت یکپارچه چاپ و منتشر کرده و به «نقشه جهان ادریسی» معروف است، از بحر فارس یاد کرده و جزایر و شهرهای بزرگ آن چون خارک، بحرین، هرمز، سیراف، عبادان و غیره را مشخص کرده است.

در مجموعه نقشه‌های احمد طوسی همدانی (حدود ۵۵۰ هـ ق) در گوتا نقشه‌ای از خلیج فارس به دست آمده که کنراد میلر آن را بازسازی و چاپ کرده است.

از ابوعلی فارسی نحوی (حدود ۵۶۹ هـ ق) نسخه‌ای خطی در کتاب‌خانه هرزوک (گوتا) موجود بوده است که نقشه نسبتاً کاملی از خلیج فارس را با اسامی جزایر و بنادر و شهرهای آن تحت عنوان «صورة بحر فارس» ارائه می‌دهد. (تصویر ۱۰)

نسخه خطی کتاب «صُور الاقالیم» در کتاب‌خانه ملی وین تحت شماره ۱۲۷۱ به نام محمدبن محمدبن الحسین

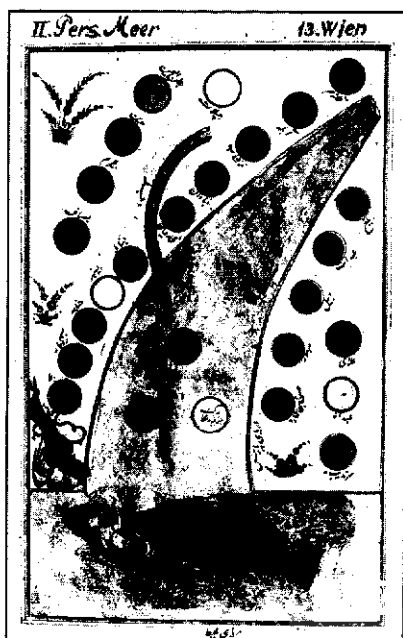
تصویر ۸: بحر فارس در نقشه هفت دریا از ابوریحان بیرونی.

این دریا مسلمانان و در همه بلاد دیگر کشتی‌هایی که در دریای فارس حرکت می‌کنند و از حدود مملکت خود خارج می‌شوند و با جلال و مصونیت برمی‌گردند، همه متعلق به فارس هستند. که تقریباً شبیه به متنی است که در نوشته استخری آمده است.

بعد از ابن حوقل رفته‌رفته در آثار جغرافیدانان و نقشه‌نگاران حدود خلیج فارس تغییر یافت و بخش‌هایی از آن در نقشه‌ها به نام‌های دریای هند، بحر احمر (دریای سرخ) و غیره به‌عنوان دریاهای مستقل برمی‌خوریم و در

تصویر ۹: نقشه بحر فارس از ابوعبدالله محمدبن احمد بن یوسف الکاتب، خوارزمی، از نسخه خطی کتاب‌خانه کوشک سلطان احمد، استانبول.

تصویر ۱۱: نقشه دریای پارس
از خواجه نصیرالدین طوسی، نسخه
اصل کتابخانه وین.

تصویر ۱۰: تصویر بحر فارس
از ابوعلی فارسی نحوی
(حدود ۵۶۹ هـ ق)

ابو عبدالله زکریا محمد بن محمود قزوینی (۶۰۰-۶۸۲ هـ ق.) در نقشه‌های کتاب «اقالیم» و «آثار البلاد و اخبار العباد» بارها از خلیج فارس نام برده، نسخه خطی این کتاب‌ها در کتابخانه دانشگاه لایدن محفوظ است. از ابوالحسن علی غرناطی مغربی معروف به ابن سعید (۶۱۰-۶۸۵ هـ ق.) نسخه خطی نقشه خلیج فارس در کتابخانه ملی پاریس تحت شماره ۲۲۱۴ مضبوط است. در این دوره نقشه‌هایی از باقوت حموی (۵۷۴-۶۲۶ هـ ق.)، ماتیب پاریس (حدود ۱۱۹۵-۱۲۵۹ م.)، گرواس تسلیبری (حدود ۱۱۶۰-۱۲۱۱ م.)، در نقشه جهان ابستورف (Ebstorf) و گیوم روبروکیس (۱۲۲۰-۱۲۹۳ م) در نقشه جهان خود از خلیج فارس یاد کرده‌اند. اسماعیل بن علی بن محمد بن ایوب عمادالدین ملقب به ابوالفداء (۶۷۲-۷۳۲ هـ ق.) در نقشه جهان خود و حمدالله مستوفی (۶۸۰-۷۵۰ هـ ق.) در نقشه‌های متعدد کتاب «نزهةالقلوب» از بحر فارس یاد کرده‌اند.

الطوسی مشهور به خواجه نصیرالدین طوسی مضبوط است. در این نسخه نقشه‌ای از دریای پارس با جزایر و بنادر آن موجود است. (تصویر ۱۱) دکتر کنراد میلر تصویر اصل و نسخه بازسازی شده نقشه را در مجموعه اطلس اسلام خود آورده است.

از این‌که نسخه‌ای از کتاب «صُورِ الاقالیم» به نام خواجه نصیرالدین طوسی موجود است، ابتدا من هم تعجب کردم اما باید توجه داشت که آن زمان و امروز هم سیاستمداران و دولتمردان نیاز به کتاب‌ها و اطلس‌های جغرافیایی داشته و دارند، چون در آن زمان کتاب‌ها به صورت نسخه‌نویسی تکثیر می‌شد، لذا ما از اکثر کتب نسخه‌های مختلفی داریم که به نام اشخاص ثبت شده است و احتمال دارد که این نسخه «صُورِ الاقالیم» نیز به دستور خواجه نصیرالدین طوسی نوشته شده باشد. شاید هم خواجه طوس که علاوه بر کشورداری، دستی در فلسفه و نجوم و ریاضی داشته، خود این کتاب را نوشته باشد.

سراج‌الدین ابوحفظ عمر مشهور به ابن‌الوردی (۷۱۳-۷۷۳ ه. ق.) در نقشه‌های مختلف جهان که نسخ آن در کتاب‌خانه‌های برلین، پاریس و بودلین آکسفورد موجود است از بحر فارس و الخلیج الفارسی نام برده است. ابن‌خلدون (۷۳۲-۸۰۸ ه. ق.) نیز در آثار خود از دریای فارس یاد کرده است. احمدبن حمدان بن شیب حوزانی، منجم و جغرافیدان مصری (حدود ۸۳۲ ه. ق. / ۱۳۳۲ م) در نقشه جهان خود که نسخه‌ای از آن در کتاب‌خانه هروزگ (گوتا) تحت شماره ۱۵۱۳ مضبوط است از بحر فارس یاد کرده است.

از آثار شهاب‌الدین عبدالله خوافی، مورخ و جغرافیدان ایرانی مشهور به حافظ ابرو (فوت ۸۳۳ ه. ق.) نقشه‌های مختلفی در کتاب‌خانه‌ها و موزه‌های جهان از جمله نسخه‌ای از نقشه جهان وی در کتاب «المسالک و الممالک» در کتاب‌خانه بریتانیایی لندن (London British Library) موجود است، ولی نقشه مستقلی از خلیج فارس در آثار وی به دست ما نرسیده است.

کراچکوفسکی در کتاب خود به دو نقشه اقلیمی از دریای مدیترانه و خلیج فارس از حافظ ابرو اشاره‌ای دارد. نقشه‌نگاران غیرمسلمان و غربی این دوره نیز مانند ریچارد هالدینگهام (۱۲۸۵ م) نقشه‌نگار جهان‌نمای هرفورد، پتروس وِسگنت (حدود ۱۳۲۰ م) و رانولف

هیگدن (۱۲۹۹-۱۳۶۳ م) و سایرین در نقشه‌های قاره‌ها و جهان‌نمای خود که نسخ آن در کتاب‌خانه‌های بزرگ جهان موجود است از خلیج فارس نام برده‌اند.

دوره رنسانس (اواسط قرن پانزدهم تا اواخر قرن هجدهم میلادی)

در این دوره که می‌توان از آن به عنوان «عصر شکوفایی نقشه‌نگاری در اروپا» یاد کرد، متأسفانه تعداد نقشه‌نگاران مسلمان کاهش یافته، جای خود را به اروپاییان دادند.

با کشف قاره آمریکا و گسترش دریانوردی، تهیه و ترسیم نقشه‌های دریانوردی موجب تحول عمده در نقشه‌نگاری شد. آثار به جای مانده آن زینت‌بخش موزه‌ها و کتاب‌خانه‌های بزرگ جهان است. به طور خلاصه در دوره رنسانس، اروپاییان علوم سایر ملل از جمله مسلمانان را گرفتند و آن‌ها را پروراندند و در دوره‌های بعدی به قیمتی گزاف به ایشان عرضه کردند. نقشه‌نگاری هم از این قاعده مستثنا نبود.

در قرن‌های پانزدهم تا شانزدهم میلادی پائولو دوپوزو توسکانلی در نقشه جهان‌نمای خود، هارتمن شیدل و فرانسسکو روسی در نقشه جهان بیضوی، مارتین بهایم در کسره جغرافیایی و نقشه دو نیم‌کره، خوران

تصویر ۱۲: خلیج فارس در نقشه جنوب‌باختری آسیا از سیاستیان مونستر، حدود ۱۵۷۰ م.

تصویر ۱۳: نقشه جهان‌نمای محمدبن علی شرقی سفاقیسی به سال ۱۵۹۲ م. که بر روی پوست بُز ترسیم شده است. بخشی از نقشه اصلی که خلیج فارس را نشان می‌دهد.

پاریس موجود و از بحر فارس در نقشه‌اش نام برده است. (تصویر ۱۳) خاندان سفاقیسی در حقیقت آخرین نسل نقشه‌نگاران صاحب‌نام در بین مسلمانان بوده‌اند.

در قرن شانزدهم تا هفدهم میلادی، جان هویگن فان لینشوتن در نقشه جنوب باختری آسیای خود، پتروس برتیروس در نقشه زیبای منطقه هرمز خود، هنریکوس هوندیوس و دیگر نقشه‌نگاران و جغرافیدانان، همه و همه از خلیج فارس در نقشه‌های خود نام برده‌اند.

حاجی خلیفه، کاتب چلبی در نقشه کتاب جهان‌نمای خود که به زبان ترکی است خلیج فارس را خلیج ایران ذکر کرد و می‌گوید «دریای فارس، به این دریا سینوس پرسیکوس می‌گویند به معنای خلیج فارس و به معنای این که در شرق آن فارس واقع است، بدان نسبت داده می‌شود و آن را ماره پرسیکوم (دریای پارس) نیز می‌گویند.»

یوهانس فان کوپلن دوم نقشه‌نگار و ناشر جغرافیایی هلندی که عضو خانواده معروف کوپلن می‌باشد و در حدود دو‌یست سال در تهیه وسایل و ابزار دریانوردی و نقشه‌ها و کتاب‌ها و... فعالیت داشته‌اند، از جمله «اطلس دریا» را که پدرزرگش، فان کوپلن اول، در سال ۱۶۸۱ م چاپ و منتشر کرده بود را در سال ۱۷۵۳ م تجدید چاپ

دولاکوسا در نقشه جهان که کشفیات کریستف کلمب را نشان می‌دهد و در موزه دریایی مادرید محفوظ است، مارتین والدز مولر در نقشه شبه جزیره عربستان، از خلیج فارس نام برده‌اند.

آرنولد بوکینک در نقشه‌ای که بر اساس اطلس بطلمیوس از جزیره العرب ترسیم کرده از خلیج فارس نام برده است. لئوی آفریقایی منقّب به یوحنا اسد غرناطی، ژان باتیستا راموزیو، سباستیان مونستر، (تصویر ۱۲) لورنت فرایس، لوپوهومم و یاکویوگاستالدی، در نقشه شبه جزیره عربستان اثر برناردوس سیلوانوس، ژراردر مرکاتور و جرج راینل، آبراهام اورتلیوس، دیوگوهومم، همه از خلیج فارس یا سینوس پرسیکوس در نقشه‌های خود نام برده‌اند.

خاندان شرقی سفاقیسی از تونس: در حدود هشت یا نه نسل از این خاندان به حرفه نقشه‌نگاری مشغول بوده‌اند و چهار نقشه بزرگ جهان توسط این خاندان تهیه و ترسیم شده است. علی‌بن محمد سفاقیسی اطلسی تهیه کرده که نسخه خطی آن در کتاب‌خانه منی پاریس و کتاب‌خانه بودلیان آکسفورد موجود است. محمدبن علی سفاقیسی نیز راه پدر را ادامه داده و نقشه‌ای از جهان بر روی پوست بُز ترسیم کرده که تنها یک نسخه از آن در کتاب‌خانه ملی

کرد، دارای نقشه نسبتاً جامعی از خلیج فارس است.

پیتر فان در آ دو نقشه خلیج فارس و گامرون (بندر عباس) که اطلاعات جامعی در خصوص تنگه هرمز و جزیره قشم دارد را در سال ۱۷۱۴م ترسیم کرده است.

ریچارد مونت نقشه‌نگار و ناشر انگلیسی (شکوفایی ۱۶۸۴-۱۷۶۲م) با همکاری توماس بیچ (۱۷۶۴-۱۸۲۱م) نقشه‌ای از اقیانوس هند تهیه کردند که اطلاعاتی در مورد خلیج فارس دارد.

گریت دو هان (قرن ۱۸م) رئیس بخش کارتوگرافی کمپانی هلندی هند شرقی مجموعه‌ای از نقشه‌های دریانوردی را گردآوری و نسخه‌برداری نمود که نقشه خلیج فارس او علاوه بر زیبایی براساس پروژه مرکاتور ترسیم شده و از نخستین آثار نقشه‌نگاری مدرن می‌باشد، دارای اهمیت و اعتبار خاصی است. (تصویر ۱۴)

ژان باپتیست بورگینیون دانویل که بیش از دوپست نقشه از سراسر جهان تهیه و ترسیم نموده است، نقشه‌هایی نیز از خلیج فارس ترسیم نموده.

ژاک نیکولا بلن با همکاری ریگوبرت بن در سال ۱۷۶۴م نقشه زیبا و جامعی از خلیج فارس تهیه و منتشر کرد. (تصویر ۱۵)

گیوم نیکولا دولا‌های (۱۷۲۷-۱۸۰۲م) با استفاده از ابزار جدید، نقشه‌های مفصل و جامعی از خلیج فارس ترسیم کرد که در این نقشه‌ها پیشرفت فن نقشه‌نگاری دریایی در مقایسه با نمونه‌های گذشته به خوبی مشهود است.

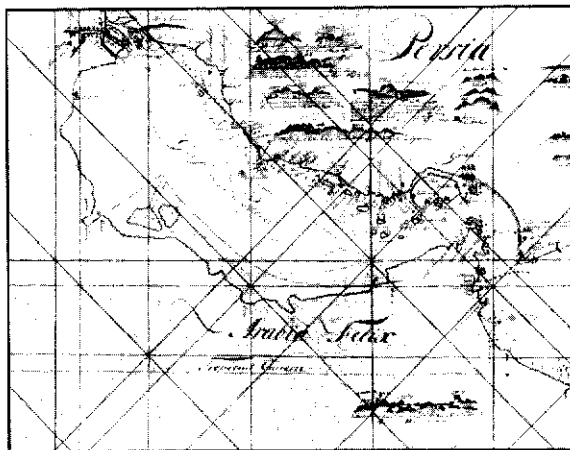
کارستن نیبهر از نقشه‌نگاران این دوره در ۱۷۷۲م نقشه‌های خلیج فارس خود را ترسیم کرد. (تصویر ۱۶)

همان‌طور که قبلاً اشاره شده همه نقشه‌نگاران، جغرافیدانان و مورخین از عهد باستان تاکنون از آب‌های جنوبی سرزمین ما در زبان‌های مختلف به نام‌های خلیج فارس، دریای پارس، الخلیج الفارسی، بحر فارس، خلیج‌العجم و...

Sinus Persicus, Persian Sea, Persian Gulf, Golfe Persique, Mare Persicum, Persischer Golf, Golfo Persico, Perziche Golf & etc.

یاد کرده‌اند.

به علت کثرت اسامی، ما در اینجا حتی قادر به درج فهرست نام نقشه‌نگاران مشهور و صاحب‌نام این دوره نیستیم، لذا مخاطبان گرامی را به مجموعه‌ها، اطلس‌ها و کتاب‌هایی که در این خصوص در مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب و سایر مؤسسات چاپ و منتشر شده است، ارجاع می‌دهیم.

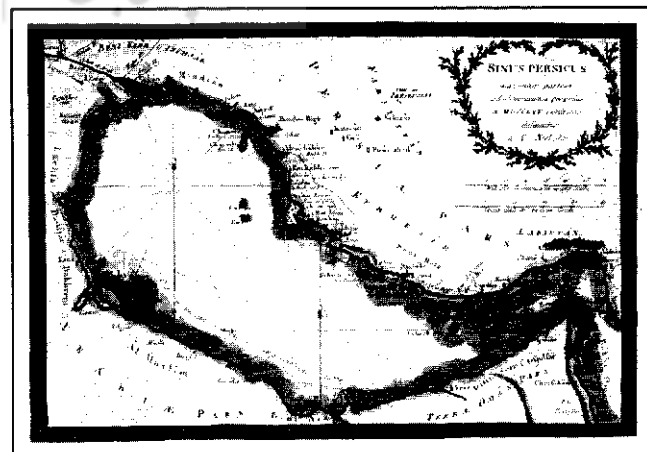

تصویر ۱۴: نقشه دریانوردی خلیج فارس از گریت دو هان.

تصویر ۱۵: نقشه خلیج فارس از ژاک نیکولا بلن.

تصویر ۱۶: نقشه خلیج فارس از کارستن نیبهر.

تصویر ۱۷:
نقشه جزیره هرمز
از یاکوب فان در شلی،
سال ۱۷۶۹ میلادی.

دوره مدرن و امروزی (اواخر قرن هجدهم تا قرن بیستم میلادی)

در این دوره ما به نقشه‌های ویژه خلیج فارس که اطلاعات بسیار دقیق و جامعی را از بنادر و جزایر و اسکله‌ها، میزان عمق آب‌ها و... را ارائه می‌دهند، برمی‌خوریم. علاوه بر دولت‌ها و شرکت‌های استعماری مانند کمپانی هند شرقی، مؤسسات و شرکت‌های متعدد دیگری برای تهیه و ترسیم و چاپ و انتشار نقشه‌های جغرافیای اعم از نقشه‌های زمینی و دریایی در اروپا و آمریکا تأسیس شدند که آثارشان موجود است و ما در این بخش به چند نمونه از آنها اشاره می‌کنیم.

اسکاتندر دالریمل (۱۷۳۷ - ۱۸۰۸م) نقشه مفصلی از اسکله و تأسیسات بندر بوشهر در خلیج فارس را که توسط کاپیتان دیوید سیمونز نقشه‌برداری شده، در سال ۱۷۷۴م در لندن منتشر کرد.

یاکوب فان در شلی نقشه‌ای از جزیره هرمز با اسکله و لنگرگاه و قلعه و... در سال ۱۷۶۹م اطلاعات جامعی را از وضعیت آن‌جا ارائه می‌دهد. (تصویر ۱۷)

تهیه چنین نقشه‌های دقیق از وضعیت بنادر و جزایر ایرانی نشان‌دهنده مقاصد استعماری بیگانگان نسبت به سرزمین ما و نیت شومی است که آنان در پس پرده بازرگانی و تجارت داشته‌اند.

آرون آروسمیت نقشه‌ای از خلیج فارس را برای دریانوردی، در ۱۸۱۳م به کمک چند تن نقشه‌بردار تهیه کرده است. (تصویر ۱۸)

هاینریش کارل ویلهلم برگه‌اوس آلمانی، نقشه دقیق و

مفصلی در سال ۱۸۳۲م از خلیج فارس ارائه می‌دهد. جان ویلیام نوری استاد علوم دریایی در لندن، در سال ۱۸۳۳م، نقشه دقیق و مفصلی از خلیج فارس ترسیم کرده است. (تصویر ۱۹)

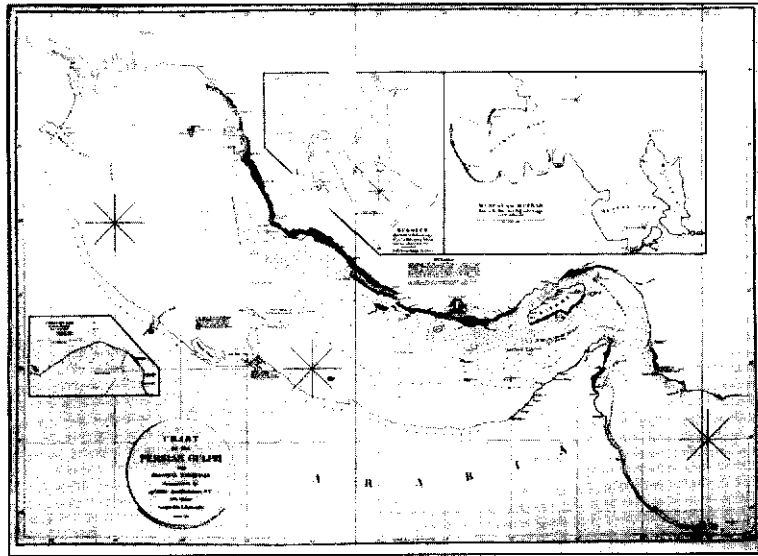
بخش نقشه‌برداری نیروی دریایی بریتانیا که در سال ۱۷۹۵ میلادی تأسیس شد، اقدام به نقشه‌برداری و هیدروگرافی از دریاها به ویژه مناطق آسیای، خاور دور، خاور نزدیک و غیره نمود. چند نمونه نقشه که توسط نیروی دریایی بریتانیا تهیه شده را می‌توانید در نمایشگاه ملاحظه فرمایید.

مجموعه‌ای شامل بیش از هشتاد و شش نقشه دقیق هیدروگرافی با مقیاس بزرگ در (۱۸۲۸ - ۱۸۳۲م) تهیه و توسط کاپیتان جیمز هورسبرگ ناشر و نقشه‌بردار کمپانی هند شرقی چاپ و منتشر گردید. این اثر در سال ۱۹۹۰م به صورت فاکسیمیلی (چاپ عکسی) در چهار مجلد در هلند چاپ و منتشر شده است.

جرج پرسی باجر نیز نقشه جامعی از دریای عمان و خلیج فارس در سال ۱۸۷۱ تهیه و منتشر کرده است.

طبعاً به علت موقعیت خاص استراتژیک منطقه خلیج فارس و منابع عظیم نفت و گاز، نقشه‌های متعددی از خلیج فارس که اطلاعات بسیار دقیق و جامعی را از بنادر و جزایر و اسکله‌ها، میزان عمق آب‌ها و... ارائه می‌دهند، در قرن بیستم در کشورهای اروپایی و ایالات متحده، تهیه و منتشر شده است.

تا نیمه دوم قرن بیستم در همه اطلس‌ها و نقشه‌ها و کتب تاریخی و جغرافیایی و اسناد و مکاتبات رسمی

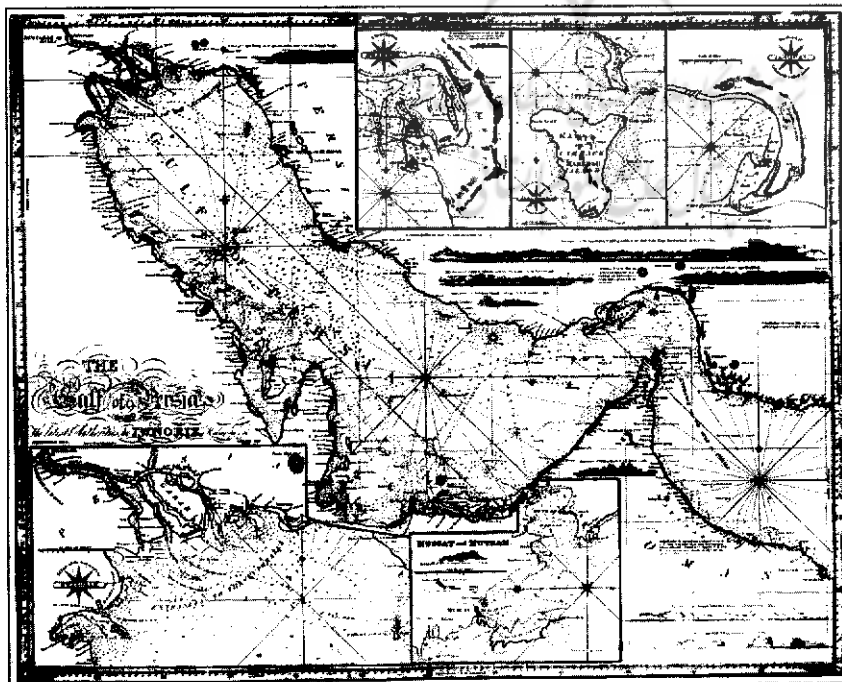

تصویر ۱۸:
نقشه دریانوردی خلیج
فارس از آرون آروسمیت
که در سال ۱۸۱۳ م. تهیه
شده است.

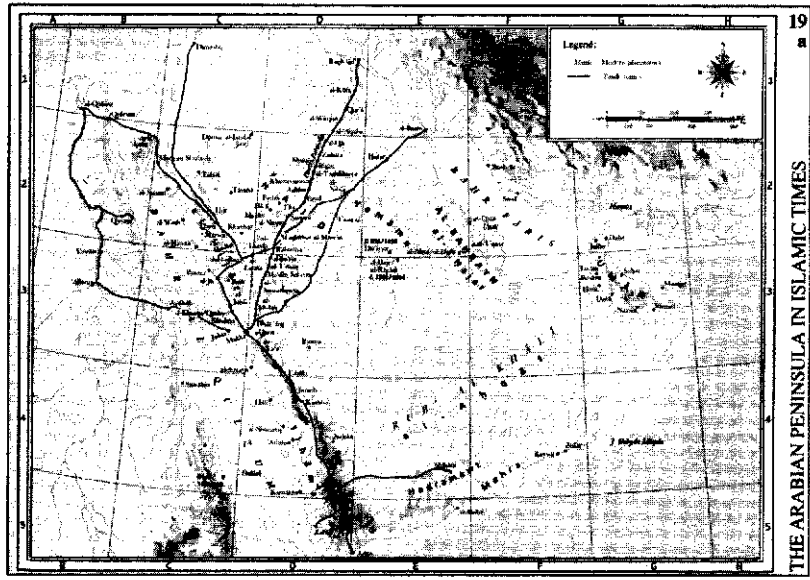
سران کشورهای عرب، به جای مقابله با دشمن صهیونیستی، به خیال خود برای محکم کردن رشته پان عربیسم در میان خود، به جعل اسامی تاریخی چند هزار ساله چون خلیج فارس پرداختند و متأسفانه این گونه شد که دشمنان ما نیز از این آب گل آلود ماهی‌های درشت گرفتند و هنوز هم ایجاد تفرقه و بهره‌برداری از آن توسط استعمارگران غربی در بین کشورهای اسلامی و شرقی ادامه دارد.

همواره نام خلیج فارس به چشم می‌خورد و از کلمهٔ مجعول «خلیج عربی» مگر در مورد دریای سرخ، خبری نبود.

اما برای نخستین بار بیس چارلز بلگریو که تا سال ۱۹۵۷ میلادی نمایندهٔ انگلستان در خلیج فارس بود، با ادعای واهی خویش، واژهٔ خودساخته و مجعول «خلیج عربی» را عنوان کرد و به قول معروف آن را در دهان اعراب گذاشت و زمینهٔ اختلاف و تفرقه را فراهم کرد. به دنبال آن

تصویر ۱۹: نقشهٔ بسیار
دقیق و مفصلی که «جان
ویلیام نوری» از خلیج فارس
در سال ۱۸۳۳ م تهیه
کرده است.

تصویر ۲۰:
بهر فارس در نقشه
شبه جزیره عربستان نقل
از «اطلس اسلام» چاپ
دانشگاه لایدن، سال
۲۰۰۲ م.

در هر حال همان طور که در ابتدای عرایض مطرح کردم، تنها راه نتیجه بخش، علاوه بر مذاکرات سیاسی، ادامه مبارزه با جاعلین اسامی ساختگی و ارائه نقشه ها و سایر اسناد و مدارک معتبر به کسانی است که به اشتباه از اسامی ساختگی استفاده می نمایند و ارشاد و راهنمایی آنان است. کاربرد این روش در گذشته تأثیر خود را به خوبی نشان داده و یکی از راه های درست و مؤثر در رفع اشتباه و به کار بردن نام صحیح خلیج فارس در مراکز علمی، دانشگاهی و خبری بوده است.

در مورد اثبات اصالت نام خلیج فارس نیز با تلاشی که از سوی ایرانیان میهن پرست و مؤسسات دولتی و خصوصی ایرانی با تشکیل کنفرانس ها، سمینارها و نمایشگاه ها و همچنین چاپ و انتشار کتاب ها، اطلس ها و مجموعه نقشه ها و اسناد تاریخی و غیره به عمل آمده، موجب شده است که در حال حاضر، بسیاری از ناشران و مؤسسات معتبر نقشه برداری و نقشه نگاری بین المللی که برای خود اعتباری قائل هستند، تحت تأثیر جو سازی ها و جنجال های تبلیغاتی و یا کمک ها و بخشش های مالی اعراب قرار نگرفته و در اطلس ها، نقشه ها و سایر آثار مکتوب خود نام صحیح خلیج فارس را به کار برند. (تصویر ۲۰)

اما متأسفانه برخی مؤسسات و جراید غربی که منافعی در بین اعراب دارند و یا به نحوی از آن ها بهره مند می شوند، همچنین کشورهای عربی مانند فلسطین، سوریه، لبنان و... که منافعی در خلیج فارس ندارند و خود را از دوستان ما می دانند، عبارت مجعول «خلیج عربی» یا نام بی محتوی «خلیج» (The Gulf) را در نقشه ها و آثار مکتوب خود به کار می برند.

در این خصوص شایسته است وزارت محترم امور خارجه و سایر مقامات ایرانی با کشورهای عربی که با ما روابط دوستانه دارند، مذاکره کنند تا اصلاحات لازم در خصوص جایگزین کردن نام صحیح خلیج فارس در نقشه ها و نشریات آن ها صورت پذیرد و ان شاء الله این امر به تدریج در بین سایر کشورهای عربی گسترش یابد و این مسأله به صورت منطقی و به شکل دوستانه ای حل و فصل شود.